

Tóth László költő, író, szerkesztő válogatásában és fordításában, a L’Harmattan Kiadó jóvoltából nyolc („tegnapi és mai”) szlovák költő verseivel ismerkedhet meg az olvasó, ha kezébe veszi a *Gyalogösvények a magasba*,

66 Gyürky Katalin

„OLVASÓ,
AZONOSULJ”

Gyalogösvények a magasba.

Nyolc (tegnapi és mai)

szlovák költő

azaz az e kötetben is szereplő lírikus, Milan Kraus egyik költeményének címeivel azonos elnevezésű antológiát.

A válogatás – mint általában a legtöbb gyűjteményes kötet – sem a válogató és fordító személyét, sem pedig a kötetben helyet kapó költők személyét illetően nem előzmények nélküli. Tóth

Lászlónak ugyanis az 1984-es *Gyűjtőpont*, valamint az 1995-ös *A kétfejű macska* című, hasonlóan kortárs szlovák költők műveit egybegyűjtő válogatása után ez már a harmadik nagyszerű vállalkozása arra, hogy – idézem a kötethez írott *Utószavát*: – „egy-egy kiemelkedő, markáns arcélú személyiség bemutatásával átfogja a kortárs szlovák költészet azon öt nemzedéknyi szelétét, mely napjaink szlovák lírájának is valamiképpen a gerincét, nemzedékeken átívelő, illetve nemzedékeket egybefogó fő sodrát (sodrait) képezi, s amely az idők változásával sem vesztett költői-esztétikai érvényességéből, hitelességéből.”

Mivel nemzedékeket egybefogó, s azokon átívelő Tóth László arra irányuló törekvése, hogy a szlovák költészet fő sodrait érzékeltesse, nem véletlen, hogy a jelen kötet nyolc alkotója közül öten – Milan Kraus, Ján Ondruš, Štefan Strážay, Mila Haugová és Daniel Hevier – már az előző, *A kétfejű macska* című kötetben is jelen voltak. Hogy azután most még három szerző antológiabéli szerepeltetésével – Ivan Štrpkával, Karol Chmellel és Michal Habajjal – az előző öt, s egyeseknél sajnos már lezárult életműhöz képest frissebb versnyelvi törekvésekre és költői horizontokra is ráláthasson az olvasó. Az a magyar olvasó, aki gyakorlatilag az 1995-ös antológia óta csak elvéve, néhány jelentősebb irodalmi folyóirat – mint amilyen a teljesség igénye nélkül a *Magyar Napló*, a *Bárka* vagy a *Kalligram* – hasábjain találkozhatott szlovák költők magyarra fordított verseivel, így a kötet ezt a bő húszévnyi űrt is igyekszik most kitölteni.

Ám lett legyen mégoly fontos, hiánypótló kötetről is szó, ahhoz, hogy az olvasó érdeklődését felkeltse, vagyis ahhoz, hogy Štefan Strážay *Egy regény kezdete* című versének egyik sorát idézve: az „olvasó azonosulhasson”

a válogatással, a fent említett szerkesztői törekvések közül a nemzedékeken átívelő jellegnél sokkal fontosabbnak vélem a kötet nemzedékeket egybefogó szándékát. Azoknak a mechanizmusoknak a hol az *Utószóban*, hol a kötethez írott életrajzokban is jelölt, hol viszont jelöletlen, az olvasó szemfülességére, rejtett összefüggéseket is feltárni képes befogadói attitűdjére apelláló érzékeltetését, amely nemcsak egymás után és egymástól elszigetelve olvastatja a nyolc költő verseit, hanem azok egymásra gyakorolt (kölcson)hatását is láttatja. Vagyis azt, hogy pár évtized szlovák költői termésében melyek azok a motívumok, azok az egymást kiegészítő vagy épp ellentétes jellegükkel egymásra ható versnyelvi jelenségek, azok a változó világ ellenére is felismerhető világszemléleti azonosságok, amelyek még inkább indokoltá teszik épp ennek a nyolc lírikusnak az egy kötetben történő szerepeltetését. Nos, örömmel jelenthetem ki, hogy a *Gyalogösvények a magasba* című antológia Tóth László alapos és minden szempontból hozzáértésről tanúskodó munkájának köszönhetően bővelkedik az olvasót aktív befogadói létre ösztönző, vers-összeolvasásokra buzdító rejtett összefüggésekben. Írásomban a továbbiakban ezekre a költők és költeményeik között meglévő intertextuális vonatkozásokra igyekszem rávilágítani.

Ha a kötetben szereplő nyolc költő „nemi arányán” végigtekintünk, első látásra szomorúan vesszük tudomásul, hogy mindössze egyetlenegy női alkotó tudott bekerülni az antológiába. Azonban, ha alaposabban szemügyre vesszük, rájövünk: annak, hogy Mila Haugová a *Hölgy, egyszarvúval* című ciklusával mégis nagyjából középre került – hiszen a kötet negyedik szerzőjeként szerepel –, nemcsak a költők életkora, „születési sorrendben” történő bemutatása az oka. A kötetet feldolgozva Haugovát én ugyanis olyasfajta középre kifeszített határvonalnak, s ezen keresztül olyasfajta origónak érzem, akinek kapcsán – a lírája hangvételén, tematikáján, világlátásán keresztül – találkozni tudnak egymással a kötetben őt megelőző és őt követő férfi alkotók. Mégpedig több vonatkozásban. Mila Haugová „lírai hőse – olvashatjuk a kötethez írott életrajzában – a férfi és nő közötti kapcsolat, valamint a halállal, a semmivel, a transzcendenssel való szembesülés könnyörtelen útvesztőit járja” Ezért a költeményeiben gyakran szólaltatja meg a férfit is, a nőt is, ütköztetve az egymástól nagymértékben eltérő szerelmi érzéseiket és vágyaikat. Gondoljunk csak a *Szeretkezés* vagy a *Távozni* című versére, ahol egy versszak jut a férfinak, majd egy a nőnek, s ahol az elmenés, a másiktól való eltávozás vagy épp maradás vágya egyértelmű férfi illetve női attribútumként, s az egymás vágyait épp az ellentétes jellegük miatt kioltó jellemzőként jelenik meg. Haugovának a szerelem misztifikálását célzó törekvéseibe azonban az is beletartozik, hogy a lírai én a már rég halott társal is képes legyen intenzív

kapcsolattartásra. Ezt a vágyat talán a leginkább a *Nagy fehér tiszta fal* című költeménye érzékelteti: „Férfi-szél fú, / s e szélfúvásban fú nő. / A férfiak lassan meghalnak, sókristály-késsel kettészelten / sírnak az asszonyok. »Mit mások írtak, / nem ment téged meg...« Ölj meg! / A halál küldött, /
68 hogy közöljem veled: élsz.”

Épp a halottakkal történő kapcsolattartás vágya az, amelynek megléte miatt Haugová egyfelől a kötet első, már sajnos elhunyt költője, Milan Kraus szemléletével rokonítható – annak a Milan Krausnak a szemléletével, akivel Haugová ily módon sajnos már szintén csak a halála után tarthatja – intertextuálisan – a kapcsolatot. A költőnő előtt ugyanis ő a kötetben az a szerző, akít a transzcendens iránti vonzalma, az abban rejlő titkok iránti érdeklődése odáig visz, hogy *Halott barátaim* című prózaversében szintén azt szeretné, hogy a már másvilágra költözött, hozzá közel álló emberekkel társalogni tudjon: „Gyakran megkérdem, hogyan kezdjek el egy beszélgetést. Mi a túlvilág telefonszáma. Halló. De mindegyik kérdésemre hallgatás felel.”

Másfelől a férfi és a nő közötti bonyolult, sokszor megoldhatatlan szerelmi kapcsolat érzékeltetésével Haugová ahhoz a kötetben a második helyen szereplő Ján Ondrušhoz is köthető, aki *Csomó* című költeményében ezt a témát így fejtegeti: „szembementünk egymással, / érintés nélkül haladtunk el egymás mellett, / eltékoztunk a szerelmünket, / és mentünk tovább, el innen, / mindegy hová, csak el.”

A szerelmi csatározások láttatása kapcsán azonban érdekes módon Haugová mint origó Ondrušt és a vele több vonatkozásban rokonítható, fiatalabb nemzedéket képviselő Daniel Heviert is összeköti. Hevier ugyanis – hasonlóképpen Ján Ondrušhoz – „mintha valami heroikus gesztussal az elemére széthullott világ újbóli egyberántását kísérelné meg tevékenységével”, csak épp ez előtt rámutat a széthullás okaira is. S az egyik ilyen ok nála épp az Ondruštól, s ily módon Haugovától öröklött, működésképtelen férfi-nő viszonyok felvázolása. *Eltűnéseink tünetegyüttese* című verse ennek a riasztó láttelete: „két sietve álmodott álm között / csupán ennyit sikerült mondanod / holnap talán majd látjuk egymást / de még nem sejtetted hogy az én mámat / már elnyelte a te holnapod”

Ugyanakkor Haugová az a költő, aki hajlamos maszkokat, álarcokat, szerepeket ölteni magára. Alfaként figyelmezteti a férfit, Kasszandraként siránkozik azon, hogy jóslatait nem hallgatják meg, pontosabban: nem tartják azokat figyelembe veendő tényezőknak. S ha alaposabban szemügyre vesszük, mintha szintén az ő, főleg a nő-férfi viszonyt boncolgató versbéli szerepjátékait vinné tovább a kötetben a legfiatalabb alkotó, Michal Habaj akkor, amikor Anna Snegina, egy orosz származású szlovák költőnő bőrébe bújik, s így adja tovább a kitalált hölgy verseit és hagyatékát. A Snegina-versek tehát egy férfi költő elképzelései arról, hogy vajon egy nőnek, amikor a

költészetéről beszél, amikor azt műveli, vajon hogyan kell egy férfi előtt megnyilvánulnia: „tudom milyen ruhát kell fölvennem, / ha költészetéről beszélek” – olvashatjuk Habaj *Anna Snegina: Az első mindent visz* című szerepversében.

A kötet férfi költői azonban a Haugová képviselte női vonalat „kijátszva”, azt „kicselezve” is képesek motivikus szintű találkozásokra a kötetben, ami ismét Tóth László szerkesztői munkáját dicséri. Az 1953-as születésű Karol Chmelről ugyan az életrajzában Tóth László kiemeli, hogy „versei háttérben Ondruš és Štrpka jelenléte is tagadhatatlanul érezhető”, ami kétségtelen, ám már akkor, ha a ciklusa címe, az *Idézetek, ismétlésre* fókuszálunk, Ondruš és Štrpka mellett az antológia harmadik helyét elfoglaló Štefan Strážay Chmelre gyakorolt hatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Hiszen Štefan Strážay az, aki, miközben „a konkrét jelenség, a megfogható látvány, a jelentéktelennek tűnő mindennapi történések, a tünékeny hangulatok, az embert körülvevő környezet, a látható valóság megragadható elemei, az »asztalon lévő tárgyak« költőjeként lép színre”, az ezekben a csendéletekben megbúvó drámai erőket épp a bennük fellelhető idegesítő, unalmas, kítőrésre készítő ismétlődések révén is képes érzékeltetni. Gondoljunk csak a *Szabvány* című versében megfogalmazottakra: „Biztosan sok mindent megváltoztathatsz, / megfordíthatsz, áthelyezhetsz, / de teljesen világos számodra, / hogy csupán valami szorosabban vett változatlanságon belül”

Karol Chmel az *Idézetek, ismétlés* című ciklusa pedig véleményem szerint úgy is felfogható, mintha ugyanezekre a Štrážaynál fellelhető, ismétlődésekből eredő tragédiaforrásokra mutatna rá a minduntalan az abszurdba átcsúszó valóság szemléletével. A *kávéház ajtajában* című versében például így: „Már ma viseli a holnap nevé; / engem valahol a hátam mögött lát: / holnap mozdulattal / simítja el a homlokába hulló mai / súlyos hajfürtjeit” (174.) A ciklusa címét adó versében pedig így: „Hisz tudod, bizonyos történetek / mintha újból lejátszódnának. / Már ismerjük a pókhálót a gyertyatartón, / az arc mélyén felvillanó rosszálló tekintetet, / a makrancoskodó televíziót, / a kandúrt és a hűtőszekrényt. [...] Várazozunk, idézünk, ismétlünk.”

Az *Idézetek, ismétlés* cím ugyanakkor utal a kötet férfiköltőinek egy újabb közös és rendkívül lényeges motívumára: a költőléthez, a nyelvbe vetettséghez, az író- és költőelődökhöz fűződő paradox viszonyra. Ami nem véletlen, ha tudjuk, hogy az itt szereplő lírikusok nagy része fordítással is foglalkozott/foglalkozik, tehát egyfelől tisztában van a más nyelvből és más irodalmi műből származó – akár tudatos, akár tudat alatti – hatások elkerülhetetlenségével, másfelől azzal, hogy írás közben folyamatosan kénytelen magát – még akkor is, ha szintén nem tudatosan – de valamely író- vagy

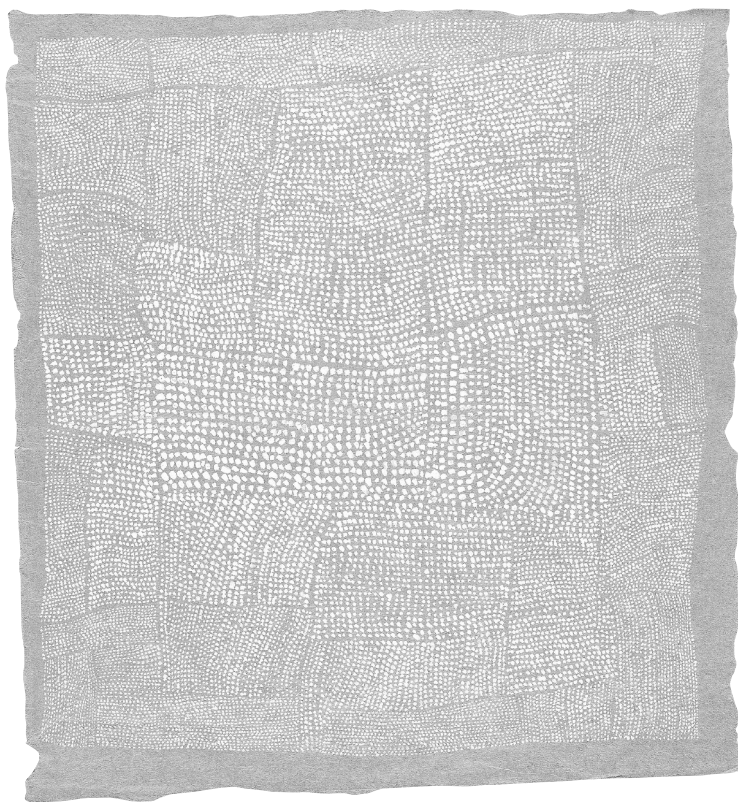
Új Forrás 2018/7 – Gyűrűk Katalin: „Olvasó, azonosulj”
Gyalogósvények a magasba. Myolic (tegnapi és mai) szlovák költő

költőelődjéhez mérni. Ebből a szempontból fontosnak vélem Tóth László azon megállapítását, mely szerint a *Gyalogösvények a magasba* költői „nemcsak – sőt, nem elsősorban – használják, hanem mindenekelőtt teremtik a nyelvet, pontosabban a nyelv teremti őket és a versüket.” Ezért nem tudnak elvonatkoztatni attól, hogy mindez egy-egy hős megteremtésekor az elődeiknél hogyan működött. Štefan Strážay fent idézett „Olvasó, azonosulj” mondatát például lírai hőse temetőben mászkálása, és folytonosan Bovaryné sírkövébe való bele-belebotlása ihlette, ahol minden sírkövön a hősnő neve szerepelt, vagyis nem lehetett ettől a névtől *Egy regény kezdete*kor, egy újabb irodalmi mű létrehozásakor, egy újabb nyelvi teremtéskor elvonatkoztatni. Hogy azután Karol Chmel is az Emma Bovary szájában lévő tintaízbe ütköztek az *Április elseje* című versében, amikor nyolcvanéves lírai hőse úgy „lép a tó vizébe, mintha az irodalomba” Őket követve a nyelvi teremtés vagy a nyelv általi teremtettség paradoxonát boncolgatja az antológiában szereplő versei nagy részében Daniel Hevier is, amikor verseiben Borges, Shakespeare, Homérosz írói módszereit veszi górcső alá.

A költő- és íróelőddökkel, valamint a hőseikkel való versbéli „konfrontálás” pedig a szinte minden alkotónál oly fontos önismerethez, annak fejlesztéséhez is szükséges. A *Gyalogösvények a magasba* rendkívül fontos visszatérő (férfi)jellegzetességének épp azokat az önismeret elmélyítésében, az önanalízisben is szerepet játszó létösszegző verseket tartom, amelyek „eredőjét” Ján Ondruš *Epeállapotban* című opusában fedeztem fel. Az Ondruš-lírára oly jellemző megkettőződöttségnek, az „egyszerre vagyok a végzete és a megváltója saját magamnak”-állapotnak gyönyörű versbéli megfogalmazása ez, ahol az éjszakai és a nappali én harcol egymással. Az énnel történő szembenézés nem kevésbé megható költeménye Štefan Strážay *Feljegyzésekje*, amely a múltó idő személyiségformáló erejének dokumentuma, miközben Ivan Štrpka *Egy helyben álló csavargója* már a címében is jelzi a költő hitvallásának lényegét: az én mindenre kiterjedő paradox létállapotát. Daniel Hevier *A férfi tengert keres* című verséből pedig a modern korba vetett, elidegenedett ember önkeresésének meddő mivolta bontakozik ki például ezeken a sorokon keresztül: „A férfi hajót keres tengerének / a férfi tengert keres hajójának / ám a tenger lángokból van / s a hajó papírból csupán” – vagyis semmi nem az, aminek elsőre mutatja magát.

Ez a skizofrén létérzéstől az elidegenedett világba való belevetettségig tartó önismereti ív, s a Heviernél fellelhető, elsősorban külső tényezők okozta önazonosság-hiány csúcspod ki a legfiatalabb szerző, Michal Habaj *Idaho, Connecticut* című versében, ahol a lírai alany már végképp nem önazonos, ezért egy sorozatgyilkos szerepébe képzeletileg magát. Ráadásul egy isteni hatalmat magának vindikáló gyilkos képébe, akin jelen esetben nem a teremtés, hanem a pusztulás múlik. A szerepjáték, a „mi lenne, ha” érzése

viszont a kötet kiváló szerkesztettségének köszönhetően ismét visszavezeti a férfi költőket (s velük a befogadót) az antológia legnagyobb „szerepjátékosához”, az egyetlen nőhöz mint origóhoz, mint az egyik felvett szerepe szerint az Alfához, azaz ahhoz a Mila Haugovához, aki nélkül – kétség sem fér hozzá – az olvasó nem azonosulhatna az őt körülvevő hét férfi 71 verseivel sem. (*L'Harmattan, Bp., 2016.*)

Új Forrás 2018/7 – Gyűrky Katalin: „Olvasó, azonosulj”
Gyalogösvények a magasba. Nyolc (tegnapi és ma) szlovák költő